

10. Навчання учнів методів забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих.

11. Документування процесів, що стосуються важливих подій життя школи в аспектах безпеки, у ході їх повсякденного функціонування, а також у випадках реалізації загроз і заходів щодо протидії цим загрозам.

Отже, безпека в освіті передбачає розуміння такого стану освітнього середовища в усіх його ключових компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психодидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу й життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їхніх батьків, керівників і педагогів, допоміжного персоналу.

Концептуальні та нормативні основи створення безпечного освітнього середовища, формування культури безпеки життєдіяльності учнів

Наталія Дуброва

Сьогодні сучасні технологічні та інноваційні процеси в суспільстві супроводжуються надзвичайними ситуаціями природного, техногенного та воєнного характеру, побутовим, виробничим і шкільним травматизмом, поширенням інфекційних хвороб, а навколишнє середовище концентрує значну кількість небезпек. Це обумовлює необхідність запобігання небезпекам, зокрема на рівні освіти: формувати культуру безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу; розвивати їхні компетентності щодо безпеки навчання, виховання та праці; забезпечувати дотримання вимог безпечного освітнього середовища.

Також перед сучасною освітою стоїть завдання щодо формування особистісних якостей, які будуть визначати ефективність діяльності учасників освітнього процесу в конкретній ситуації, відпрацьовування психологічної готовності до безпечного поведіння, розвитку стресостійкості, адекватного оцінювання обстановки, вміння приймати швидкі та правильні рішення тощо.

Згідно з Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визначені найвищою соціальною цінністю» [4]. Також питання безпеки закріплюються в Законі України «Про повну загальну середню освіту», а саме: «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, зокрема, внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних і будівельних норм і правил, а також психологічного насильства, приниження тощо» [2].

Безпечне освітнє середовище передбачає наявність безпечних умов навчання та праці, комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків, відсутність будь-яких проявів насильства

й достатньо ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки життєдіяльності кожного учасника освітнього процесу.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 №174-р затверджено план заходів, необхідних для реалізації у 2023 році Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 № 195) [6], які сприятимуть формуванню безпечних, комфортних і здорових умов для здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти, оволодінню учнями компетентностями, необхідними для безпечного та здорового способу життя.

Для реалізації стратегічних цілей Національної стратегії необхідним є здійснення таких основних завдань:

- створення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу (сучасна матеріально-технічна база для забезпечення здоров'язбережувального компонента навчання – сучасне обладнання, підручники, посібники, доступ до Інтернету тощо);
- формування в учасників освітнього процесу гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, зокрема звичок здорового харчування, фізичної активності, безпечної комунікації;
- створення сучасного, розвивального, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності дітей;
- створення безпечного емоційно-психологічного середовища щодо розвитку в учасників освітнього процесу соціально-емоційної грамотності, толерантності, вміння співпрацювати, формування навичок ненасильницької комунікації;
- запобігання вживанню учнями, іншими учасниками освітнього процесу тютюну, алкоголю, наркотичних засобів, інших психотропних речовин;
- забезпечення готовності педагогічних працівників до надання якісних освітніх послуг у процесі забезпечення соціального та здоров'язбережувального компонентів навчання;
- формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, психологічного супроводу учасників освітнього процесу, запобігання під час навчання проявам насильства та булінгу (цькування), порушенням прав дитини, зокрема шляхом використання Інтернету;
- удосконалення системи організації харчування в закладах освіти, яка має забезпечити формування культури здорового, збалансованого споживання їжі та питної води, а також модернізації обладнання для їдальні (харчоблоків) закладів освіти;
- удосконалення механізму надання медичних послуг дітям шкільного віку, інформування медичними працівниками учнів із питань вакцинації, профілактики інфекційних і неінфекційних захворювань, збереження свого сексуального й репродуктивного здоров'я, попередження поширення серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного та/або психічного здоров'я;
- удосконалення механізму психологічного супроводу та підтримки в закладах освіти, запровадження дієвого механізму взаємодії закладів освіти й охорони здоров'я для охорони психічного здоров'я дітей;

- проведення ефективних інформаційних кампаній для учасників освітнього процесу, спрямованих на популяризацію здорового та безпечного способу життя, вакцинації, профілактики інфекційних та неінфекційних захворювань, протидію поширенню серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного або психічного здоров'я [5].

Слід зазначити, що найпершою умовою створення безпечного освітнього середовища є забезпечення здорових і нешкідливих умов навчання, виховання і праці, тобто забезпечення *безпеки життєдіяльності* (БЖД) (охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, цивільного захисту, попередження побутового травматизму тощо) – галузі знання та науково-практичної діяльності, що спрямована на формування безпеки і попередження небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їхніх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек [1, с. 13].

Культура БЖД, як компонент змісту освіти, містить систему знань, засобів діяльності, цінностей, норм, правил безпеки, основною функцією яких є формування і розвиток у здобувачів освіти готовності до профілактики та мінімізації шкідливих і небезпечних факторів, використання соціальних факторів безпеки. Культура БЖД включає компоненти діяльності (мотивація безпеки, знання та вміння забезпечення безпеки, досвід творчого вирішення проблеми безпеки, досвід самоконтролю забезпечення безпечних умов життєдіяльності) та якості особистості (ціннісна орієнтація, особисті якості як основа безпеки життєдіяльності).

Виховання культури БЖД реалізується в педагогічній практиці як компонент, що складається з таких елементів:

- навчальні предмети з питань БЖД – «Здоров'я, безпека, добробут», «Основи здоров'я», «Захист України» та ін.;
- виховні заходи – «Школа безпеки», «День цивільного захисту», «Безпека на дорозі», «Обережно – вогонь» тощо;
- педагогічні функції (постійний виховний і розвивальний вплив на учнів).

Нормативно-правовим підґрунтям організації роботи з охорони праці та БЖД у закладі освіти є Кодекс цивільного захисту України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про освіту», «Про охорону праці» та інші; із метою поліпшення безпечного освітнього середовища Міністерством освіти і науки України розроблено низку нормативно-правових актів, а також методичних рекомендацій (матеріалів) щодо дотримання вимог охорони праці та БЖД у закладах освіти, а саме:

- наказ Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України»;
- наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552 (далі – Положення);
- наказ Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 (у редакції наказу МОН від 22.11.2017 № 1514) «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з

питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14.12. 2017 за № 1512/31380;

- наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2019 № 659 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися із здобувачами освіти під час освітнього процесу», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13.06.2019 за № 612/33583;
- методичні матеріали «Підготовка загальноосвітнього навчального закладу до нового навчального року з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності», лист Міністерства освіти і науки України від 26.04.2013 № 1/9-305;
- інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах, лист Міністерства освіти і науки України від 23.09.2014 № 1/9-482;
- інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22).

В освітніх закладах затверджуються та розробляються правила внутрішнього трудового розпорядку, інструкції, правила поведінки під час освітнього процесу. Зазвичай, вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності викладені в правилах та інструкціях. Наприклад, правила пожежної безпеки, обережного поводження з електрикою, правила дорожнього руху, правила і норми поведінки на воді, інструкції з безпеки під час проведення занять із фізичної культури і спорту, правила надання домедичної допомоги, правила поведінки під час виявлення вибухонебезпечних предметів тощо.

Кожен заклад освіти має розробити Положення про організацію роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, яке регулює всі напрями діяльності закладу щодо забезпечення санітарної, гігієнічної, пожежної безпеки, а також питання підтримки та втручання в ситуації, коли може виникати загроза життю, здоров'ю та благополуччю учасників освітнього процесу. З метою поліпшення умов освітнього процесу та підвищення рівня безпеки пропонується застосування превентивних заходів, таких як запобігання небезпекам, усунення небезпек на стадії їхнього виникнення.

У Положенні мають бути прописані конкретні дії, що стосуються, насамперед, захисту здобувачів освіти від різного роду загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення учасникам освітнього процесу комфортних умов життєдіяльності.

Відповідно до Положення керівник (власник) закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу та не дозволяє проведення освітнього процесу за наявності шкідливих і небезпечних умов.

З метою організації роботи з підготовки закладу освіти до нового навчального року керівник закладу освіти вживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм [5].

Керівник (власник) закладу освіти в межах своїх повноважень повинен:

- забезпечити в закладі освіти сприятливі для здоров'я умови для навчання, виховання і праці учасників освітнього процесу шляхом відповідного благоустрою приміщень, ігрових майданчиків та їдальні, ужиття належних заходів безпеки тощо;
- надати можливість усім здобувачам освіти якнайповніше розкрити свій фізичний, психологічний і соціальний потенціал, а також сприяти формуванню у них почуття впевненості в собі;
- поставити чіткі завдання щодо зміцнення здоров'я та гарантування безпеки для всього колективу закладу освіти (учнів і працівників закладу);
- сприяти формуванню гарних відносин між викладацьким колективом і учнями, між самими учнями, а також між закладом освіти і сім'єю;
- розробити комплексну й послідовну програму профілактичної освіти в закладі освіти, що передбачає використання засобів і методів, які сприяють активній участі в ній самих учнів;
- сприяти використанню медичного кабінету в закладі освіти як додаткового ресурсу для проведення просвітницької роботи, що допомагає здобувачам освіти стати більш обізнаними користувачами послуг охорони здоров'я;
- розробити порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти;
- з метою оцінки стану готовності захисної споруди цивільного захисту (сховище або протирадіаційне укриття, що є на балансі закладу освіти) визначити можливість його використання для укриття учасників освітнього процесу як найпростішого укриття. Відповідно до рекомендацій МОН щодо особливостей організації 2022-2023 навчального року, освітній процес може завершуватися в укритті, а після відбою тривоги учасники освітнього процесу можуть повернутися до школи та продовжити процес навчання.

За можливості освітній процес під час повітряної тривоги варто продовжувати, якщо в укритті забезпечено належне освітлення, місця для сидіння та інші умови.

Питання організації освітнього процесу під час воєнного стану в очному форматі вирішують військові адміністрації. Ситуація з безпеки щодня змінюється, тому керівники військових адміністрацій враховують кількість обстрілів, повітряних тривог, відстань від фронту, наявність укриття в закладах освіти та інші безпекові питання.

Заклад освіти, у якому створено безпечне освітнє середовище:

- має схеми безпечного маршруту до закладу освіти;
- територія закладу освіти, будівлі та приміщення є безпечними для життя і здоров'я;
- інженерно-технічні комунікації, устаткування, обладнання закладу освіти приведено у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;
- у закладі освіти створено належні санітарно-гігієнічні умови для проведення навчання, виховання та праці;
- забезпечено належний рівень електро- і пожежної безпеки;
- створено освітній простір, який забезпечено сучасними технологічними засобами та навчально-методичними матеріалами для

активного навчання здобувачів освіти з урахуванням особливостей їхнього розвитку;

- створено сприятливий мікроклімат у колективі закладу освіти, комфортне освітнє середовище, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності, доступ до майданчиків для занять фізичною культурою;
- організовано якісне харчування в закладі освіти, яке має забезпечити формування культури здорового, збалансованого споживання їжі та питної води;
- забезпечено доступ до надання медичних послуг учасникам освітнього процесу, інформування медичними працівниками щодо профілактики інфекційних і неінфекційних захворювань, попередження поширення серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного та психічного здоров'я;
- забезпечено навчання учасників освітнього процесу з питань безпеки життєдіяльності, проведення інструктажів, розроблено інструкції з питань безпеки під час проведення навчання в класах, кабінетах, лабораторіях, спортивних залах і майданчиках, у разі надзвичайних ситуацій (військові дії, мінна небезпека та поведження з вибухонебезпечними речовинами тощо);
- проводяться практичні тренінги учасників освітнього процесу щодо дій в екстремальних і надзвичайних ситуаціях.

Створення таких передумов для закладу даватиме здобувачам освіти можливість знаходити правильне рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно та творчо мислити, адаптуватися до умов, які швидко змінюються, і впевнено почуватися в майбутньому.

Література

1. Безпека життєдіяльності та основи охорони праці: навчальний посібник. Д. В. Зеркалов. К.: «Основа», 2016. 268 с.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text>.
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 № 174-р «Про затвердження Плану заходів, необхідних для реалізації у 2023 році Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>.
6. Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.